MAANDBLAD No. 4 HERFSTMAAND 1936

DE WOLFSANGEL

STRIJDBLAD VOOR NEDERLANDSCH VOLKSBEWUSTZIJN

ONDER LEIDING VAN Mr. H. REYDON, OUDEGRACHT 194, UTRECHT

UITGAVE - NENASU - POSTBUS 74 - OUDEGRACHT 194 - UTRECHT
ABONNEMENTEN F 1.50 PER JAAR (F 0.75 PER HALF JAAR) LOSSE NUMMERS 15 CENT
GIRO 207915 t.n.v. VOLK EN VADERLAND - ADVERTENTIETARIEVEN OP AANVRAAG

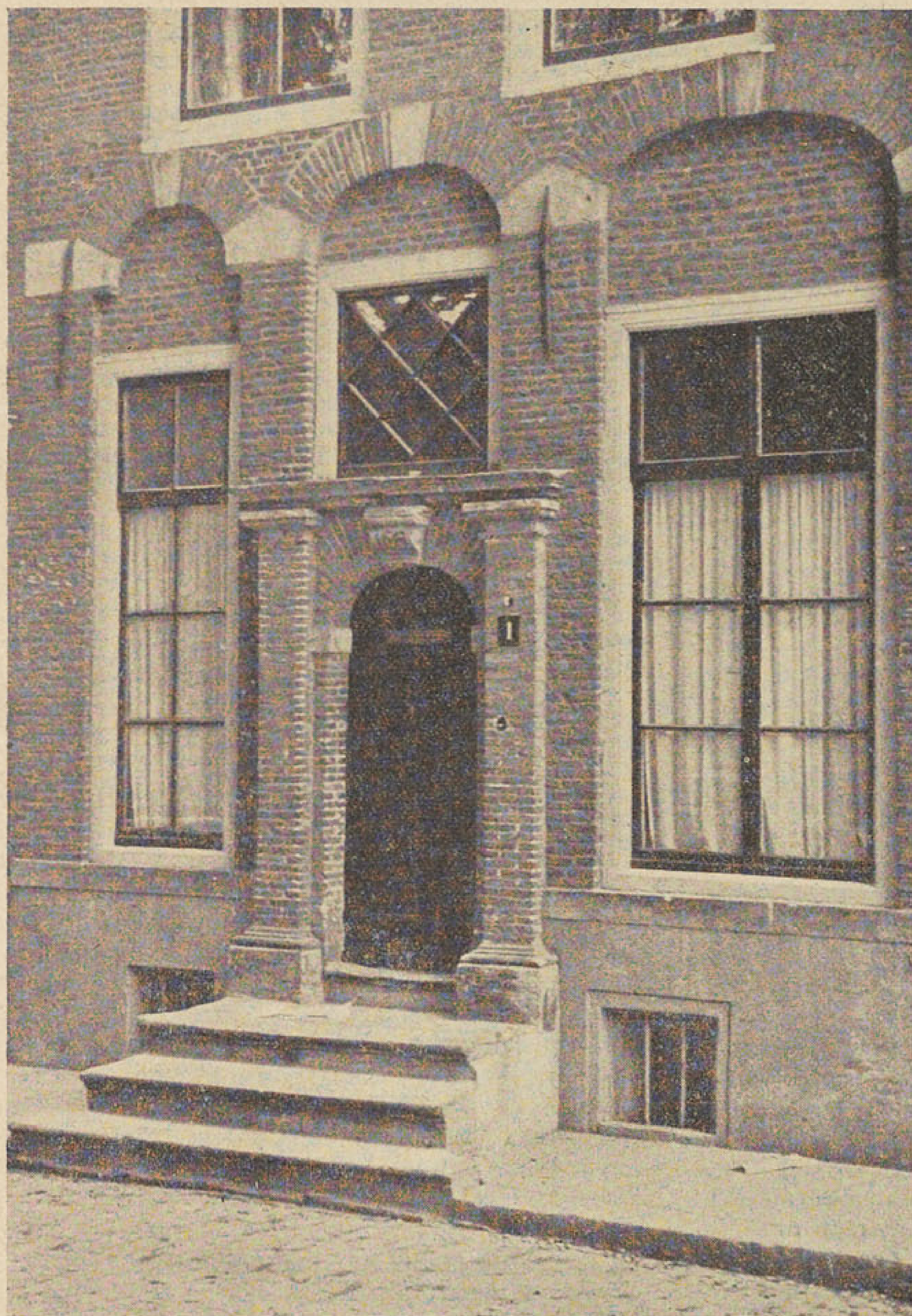
Hunebedden

In vacantiedagen in „het oude Landschap", in Drenthe rondzwervend, komt men menigmaal bij een hunebed. Men loopt er eens om heen, beziet het, maar vindt er toch eigenlijk niet veel aan. Die steenen liggen daar zonder iets van hun geheim te verraden.
Wat is de bedoeling van die opeenstapelingen van groote steenen? Hebben ze ook voor ons nog beteekenis? Dat zijn vragen, die men zich onwillekeurig stelt, wanneer men er voor staat.
Die vragen o.a. houden een groep onderzoekers bezig, die zich toeleggen op de studie der zgn. voorgeschiedenis. Een zonderling woord, want iets is geschiedenis of het is geen geschiedenis; en voorgeschiedenis is dus ook geschiedenis. Maar het heet nu eenmaal zoo. Het is dat deel der geschiedenis, waarvoor men geen geschreven bronnen heeft, maar door opgravingen iets te weten moet zien te komen.
Opgravingen in hunebedden hebben geleerd, dat 't massagraven zijn. Er zijn er, waar men de sporen van wel tweehonderd bijzettingen heeft gevonden, hoewel bij de meeste dit aantal veel geringer is. Verder vond men er veel urnen, die meestal leeg zijn en vermoedelijk levensmiddelen hebben bevat, die den dooden werden meegegeven. Brandresten vond men slechts bij uitzondering.
Men kan dus zeggen, dat het een soort familiegraven zijn. Maar daar oudtijds het familieverband veel sterker was — er zijn trouwens streken genoeg in ons land, waar het nog zoo is, dat neven en nichten in verren graad zich als familie voelen — kan men wel aannemen, dat „familiegraf" hier beteekent: graf van een geheel geslacht in al zijn vertakkingen. En daar zoo'n geslacht — ook al weer net als een honderd jaar geleden nog regel was! — vrijwel in zijn geheel in dezelfde buurt woonde, waren het dus meteen zoowat de dorpsbegraafplaatsen.
Het is dan ook geen wonder, dat men later vaak de Christelijke kerk — waarin voor een goede honderd jaar nog algemeen begraven werd! — vlak bij het hunebed vindt. Gewoonten zijn taai.
De opgravingen hebben nu tegelijk de mogelijkheid gegeven om den ouderdom van de hunebedden ongeveer te bepalen en vast te stellen, wie ze gebouwd hebben. De hunebedden, die wij in Nederland kennen, staan namelijk niet op zichzelf. Men vindt ze ook in N.W. Duitschland en de streken om de Oostzee, op de Deensche eilanden, langs de Oostkust van Jutland en in Zuid-West-Zweden.
Onze hunebedden behooren tot een samenhangende Noord-Europeesche cultuur, die haar uiterste uitloopers in ons land heeft. De voorwerpen, die men in de hunebedden vond, vertoonden dan ook denzelfden stijl.
Deze voorwerpen zijn vooral vaatwerk en steenen bijlen. De vorm hiervan en de versiering van het vaatwerk vertoont een zeer eigen karakter, waarin men opeenvolgende tijdvakken en een geleidelijke ontwikkeling kan nagaan. Hierdoor is tevens een onderlinge dateering mogelijk.
Het volk, dat deze Noord-Europeesche cultuur voortbracht en dat in de hunebedden zijn laatste rustplaats vond, kende blijkens de vondsten nog niet de bewerking van metalen. Metalen komen eerst later in gebruik. Het wist echter van steen, hout en hertshoorn alle gereedschap te vervaardigen, dat het noodig had. Het was geen nomadenvolk, maar had vaste woonplaatsen en beoefende den landbouw. Het kende verschillende graansoorten, verbouwde erwten en boonen en vlas voor linnenbereiding.
Dit volk der hunebedden, dat omstreeks 3500—2000 jaar voor onze jaartelling leefde, behoort tot onze rechtstreeksche voorvaderen. Hieruit ontwikkelde zich in den loop der eeuwen het Germaansche volk, dat als Friezen, Saksen en Franken in later eeuwen Nederland zou bewonen en het aanzijn geven aan het Nederlandsche volk van heden.
De hunebedden vertellen ons dit alles niet rechtstreeks en er is heel wat tijd en arbeid noodig geweest, voor wij er achter waren, wat zij ons konden vertellen. Maar nu wij het weten, staan wij niet langer vreemd tegenover deze herinneringen uit ons volksbestaan. Het zijn erfstukken van ons volk, waar wij met te meer eerbied voor staan, omdat zij de laatste rustplaats zijn van hen, wier bloed en wier geest in ons voortleeft.

Het hunebed te Rolde met den eik er naast.

Afb. 3. Breedstraat Utrecht.

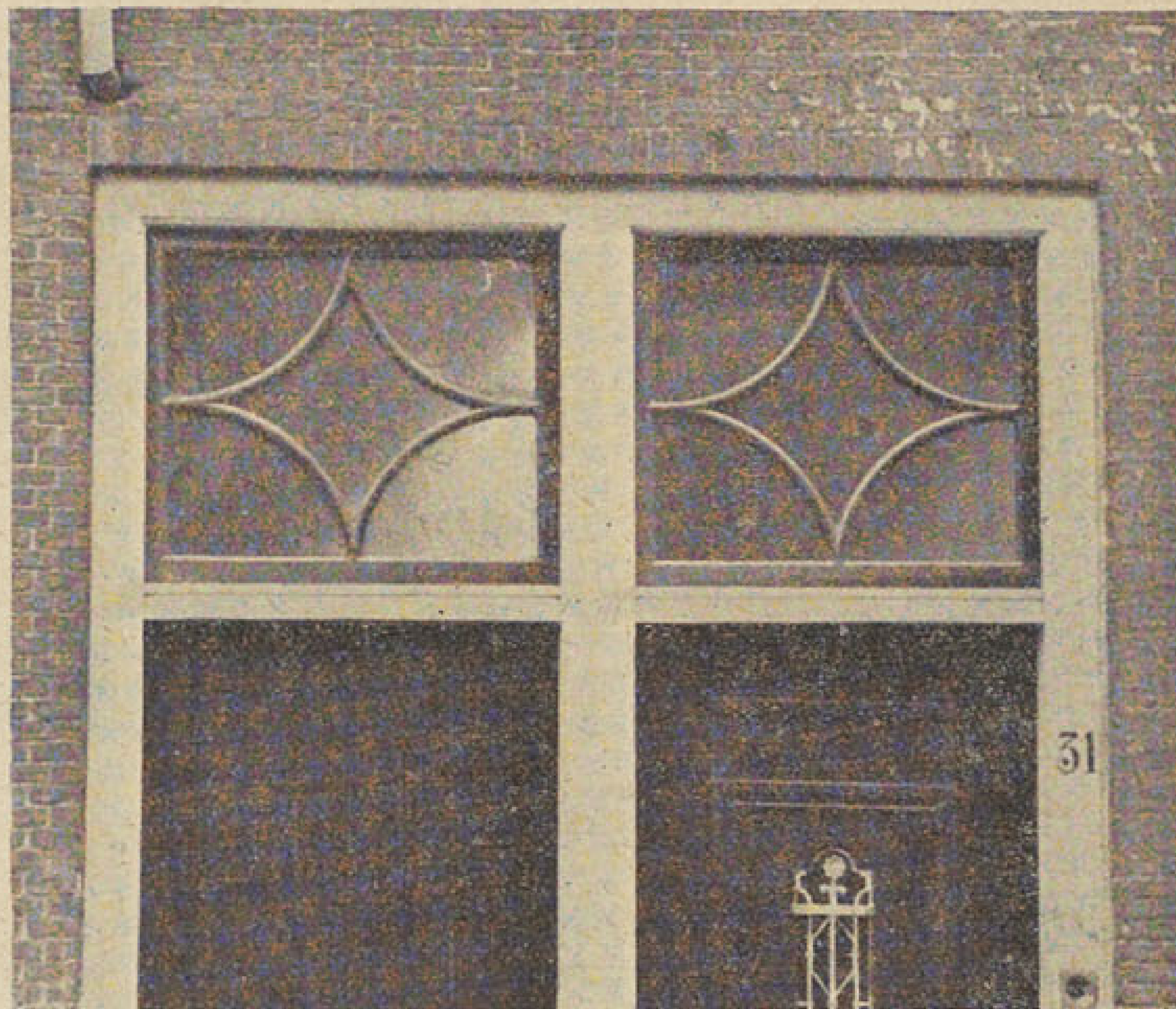
RUNENHUIZEN

In het vorige nummer van De Wolfsangel vestigden wij de aandacht op het voorkomen van de rune ᛝ als motief, o.a. in de bovenlichten van straatdeuren. Deze rune, die de letterwaarde ng heeft en als zinnebeeld de begrippen vruchtbaarheid, nageslacht en afstamming in zich bergt, komt behalve in bovenstaanden vorm ook voor als ◇

Terwijl de eerste vorm meer in het bijzonder in de Angelsaksische runenrij thuis hoort, is de tweede vorm een algemeen-Germaansche rune. De ruit behoort dan ook tot de meest gebruikelijke Germaansche zinnebeelden en komt als versieringsmotief bijzonder veelvuldig voor.

Twee toepassingen van de ruitvorm, volkomen in overeenstemming met de zinnebeeldige beteekenis, verdienen bijzondere vermelding. De eerste is de ruit als vorm van het zgn. vroedvrouwenbordje. In het onderhoudende en voor de kennis van ons volksleven zoo bijzonder belangrijke boek van van Lennep en ter Gouw over de Opschriften en Uithangteekens vindt men vermeld, dat voor de uithangborden der vroedvrouwen oudtijds de ruitvorm gebruikelijk was. De beteekenis hiervan is duidelijk, wanneer men de beteekenis der rune en haar zinnebeeldige waarde kent.

Een ander gebruik van de ruitvorm vindt men in de heraldiek. Voor het wapen van vrouwen — meer in het bijzonder van ongehuwde vrouwen — is de ruit als vorm van het schild gebruikelijk.

Afb. 1.

Zeer algemeen is de ruit als vulling van bovenlichten boven een deur en als lichtopening in luiken en deuren. Men kan dit weer in welhaast elke plaats waarnemen. Afbeelding 1 geeft een voorbeeld uit Utrecht. Dit is zoowat de eenvoudigste vorm, waarin men de rune vinden kan. Er zijn meer versierde vormen te zien; men komt ook samenstellingen tegen van de ruit met ander zinnebeelden. Hoe deze vorm uit de andere vorm naar voren treedt, blijkt uit afb. 2.

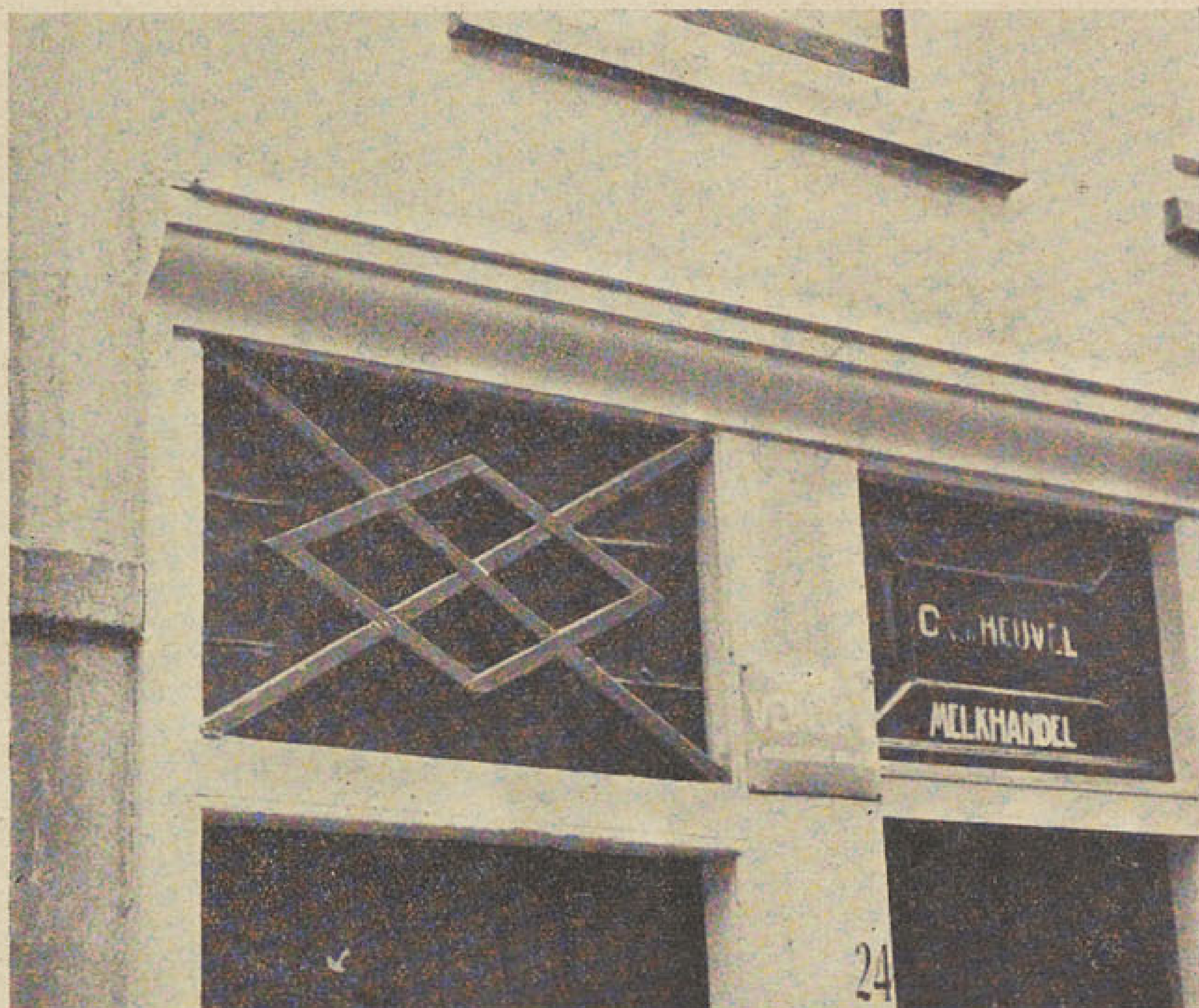
Een figuur, die ook zeer veel voorkomt, ziet men op afbeelding 3. Het voorbeeld is weer uit Utrecht (Breedstraat 1) in een huis, dat met eere het jaartal 1643 boven de deur draagt. Hier heeft men een figuur, die te beschrijven is als: een ruit met een schuin kruis er door heen, maar die tegelijk twee naast elkaar geplaatste runen van de vorm ᛝ te zien geeft. Er zijn dus twee mogelijkheden om het ontstaan der figuur van afbeelding 3 te verklaren. De eene is, dat deze figuur ontstaat door de twee

Afb. 2.

Afb. 4. Stroosteeg Utrecht.

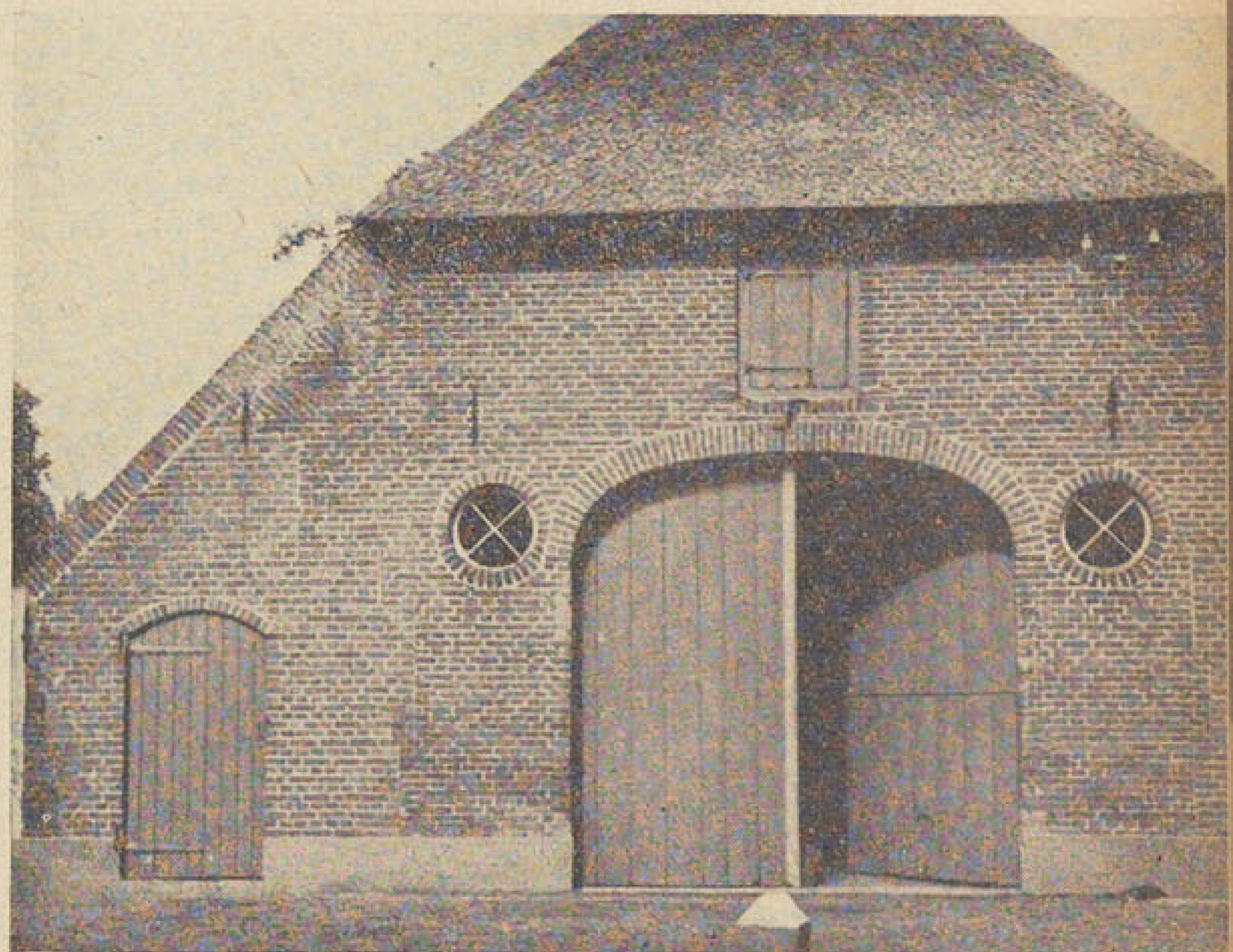
Afb. 5. Varkensmarkt Utrecht.

runen [illegible] naast elkaar aan te brengen; de andere, dat men hier te doen heeft met twee verschillende figuren: de ruit en het schuine kruis, het zgn. maalkruis.
Beide verklaringen zijn niet alleen aannemelijk, maar het toeval wilde, dat wij in Utrecht ook tusschen-figuren vonden, die den overgang naar de eindfiguur van afbeelding 3 duidelijk laten zien.
Voor de eerste wijze van ontstaan, uit twee naast elkaar geplaatste runen, vindt men een aanwijzing in een oud huisje in de Stroosteeg te Utrecht. Men ziet op afbeelding 4 duidelijk, dat hier tweemaal de rune naast elkaar is gezet, waarbij aan de onder- en bovenzijde de lijnen elkaar nog niet ontmoeten, zoodat de ruit van onder en van boven nog niet gesloten is. (Aan de zijkanten is dit wel het geval, hetgeen de vorm van de rune meebrengt). Men ziet op de afbeelding nog een stukje van het belendende huis, waar dezelfde figuur als op afbeelding 3 voorkomt.
Op afbeelding 5 daarentegen ziet men het ontstaan der figuur van afb. 3 uit de ruit en het maalkruis. Hier behoeft de ruit alleen nog wat vergroot te worden, om de figuur van afb. 3 te krijgen.
Deze overgangsvorm pleit dus voor een ontstaan uit twee ongelijke figuren: ruit en maalkruis.
Het is wel toevallig, dat men in dezelfde stad zoo het ontstaan van een bepaalde figuur kan nagaan.
Opmerking verdient, dat ook het maalkruis, dat wij hier zien optreden, als rune voorkomt in de lange runenrij, en wel met de letterwaarde g. Nog merkwaardiger is echter, dat ook de figuur, die afb. 3 te zien geeft: de ruit en het maalkruis door elkaar, als rune voorkomt als letter g. Deze vorm is echter zeldzaam en komt alleen voor in de jongste noordsche runenrij als variant. Zij staat dus daar ook aan het eind van de ontwikkeling der runen als letterteekens. Iets van dien ontwikkelingsgang hebben wij nu ook kunnen waarnemen.
Wat nu het maalkruis betreft, dit komt ook zelfstandig voor. Een voorbeeld hiervan vindt men in een rij huizen op de van Wijckskade te Utrecht, die blijkbaar tegelijk zijn gezet omstreeks het eind der 19e eeuw en die vermoedelijk vroeger alle het maalkruis in het bovenlicht hadden. Verschillende perceelen zijn in den loop der tijden gemoderniseerd, waarbij het maalkruis verdween, maar hier en daar in de rij vindt men er nog een bewaard.
Zeer gebruikelijk is het maalkruis echter aan boerenhoeven, vooral in de kleine ronde raampjes, die men vaak in den achtergevel vindt. Blijkbaar omdat het bij boerderijen zooveel voorkomt, heeft het ook den naam van „boerenkruis" gekregen. De boeren hebben van ouds aan al die Germaansche zinnebeelden en teekens hardnekkig vastgehouden.
De beteekenis van het boerenkruis is eenvoudig die van ons maal-teeken ×: een vermeerderings-zinnebeeld. Zeer toepasselijk dus voor den boer.
Hoe meer men bewust om zich heen ziet, hoe meer men merkt, dat een krachtig levende volksche symboliek overal om ons heen haar taal tot ons spreekt. Die taal getuigt van diepe verbondenheid met de natuur, van een wortelen in eigen stam en vergroeid-zijn met den bodem.

Oudste, algemeen germaansche runenrij

ᚠᚢᚦᚨᚱᚲᚷᚹ : ᚺᚾᛁᛃᛇᛈᛉᛊ : ᛏᛒᛖᛗᛚᛜᛞᛟ

f u th a r k g v h n i j e p r s t b e m l ng d o

Afb. 6.
„Boerenkruis" in een boerderij bij Bennekom.
Boven de baanderdeur een muuranker in den vorm van een wolfsangel.

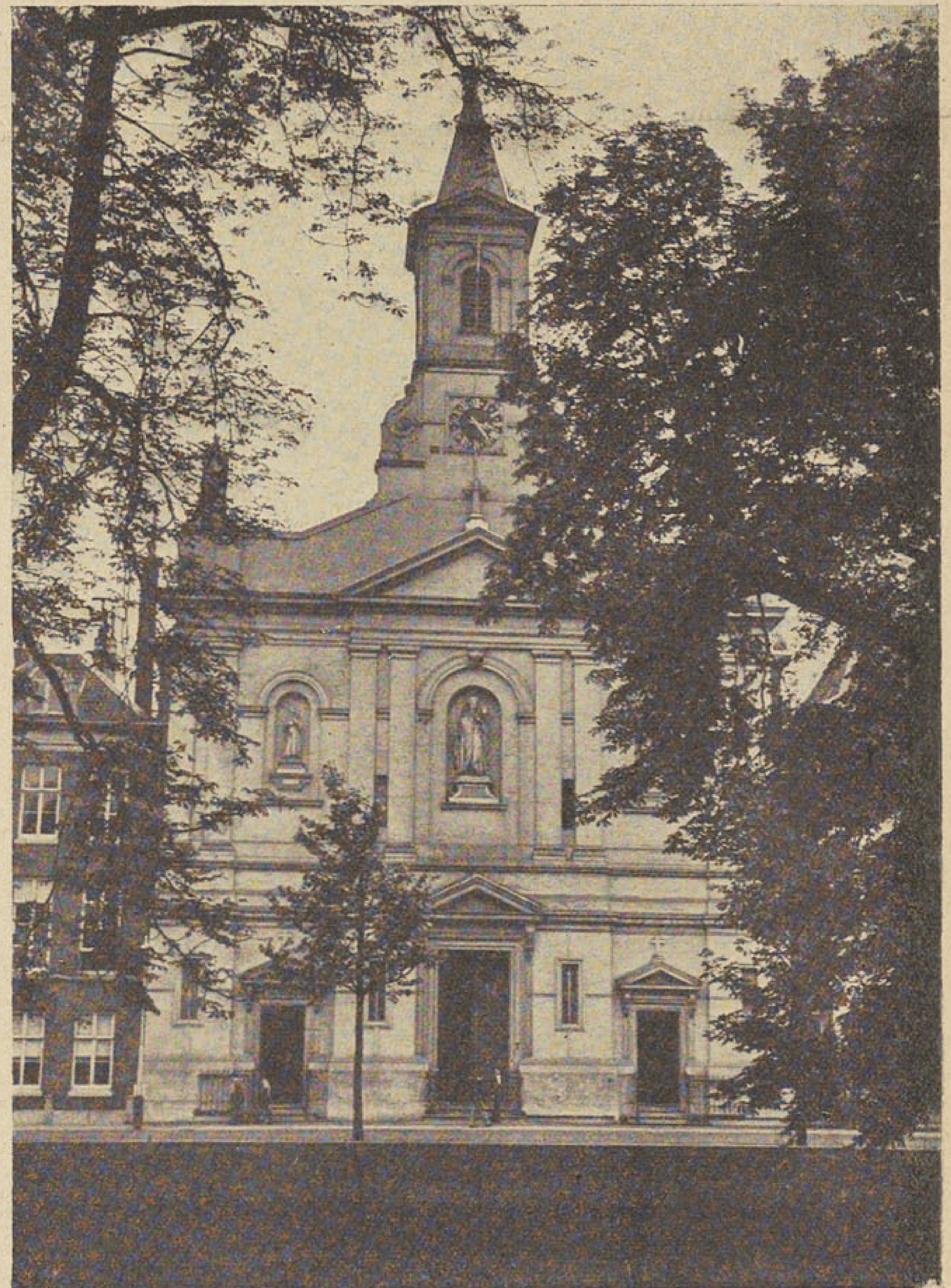

Het Jacoba-prieel.

EEN OUD-GERMAANSCH HEILIGDOM

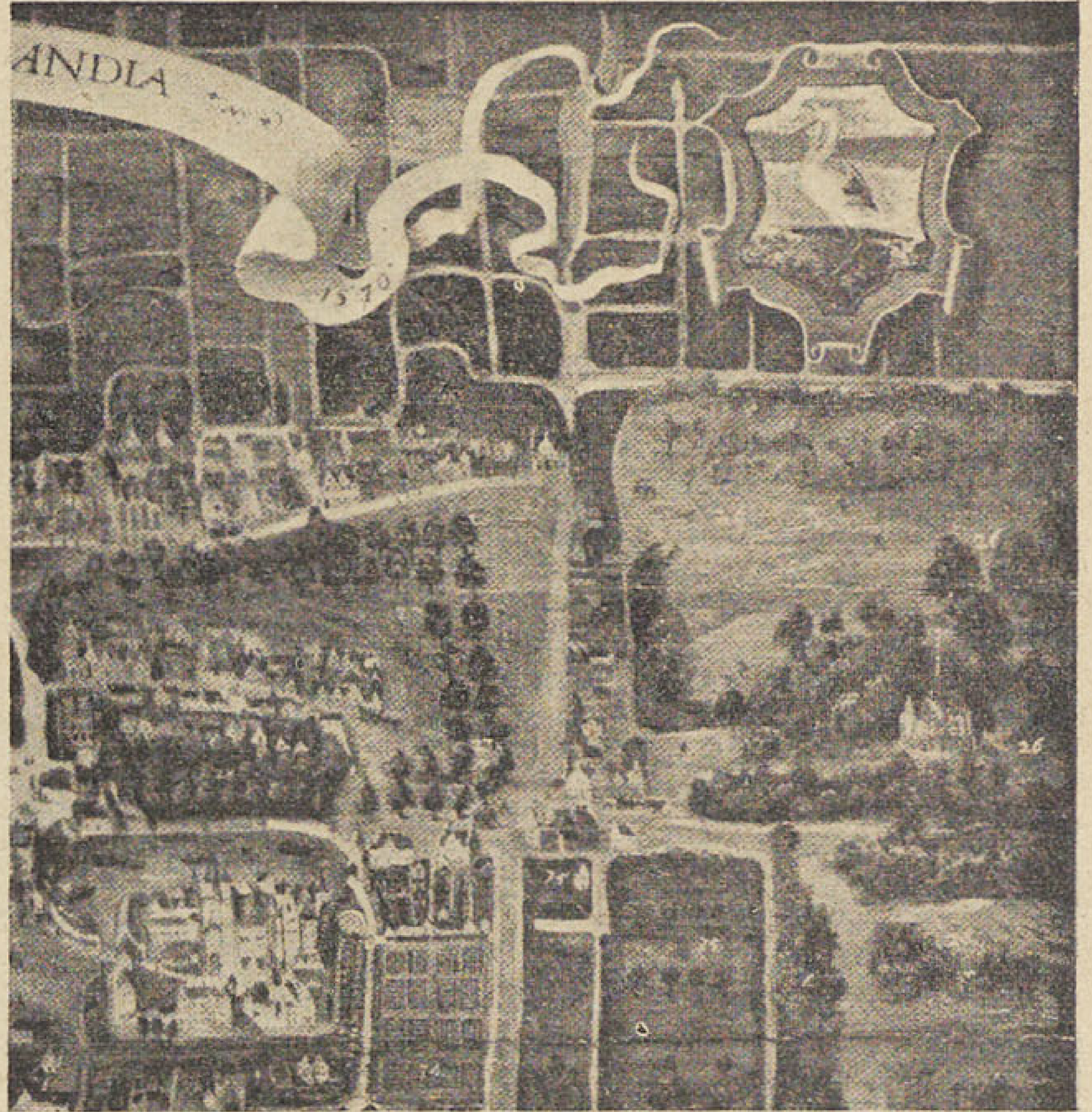
In het Haagsche Bosch, aan de zijde van het Bezuidenhout, ietwat achteraf, tegenover de tent van de Witte Societeit, treft men een boomgroep aan, die van oudsher bekend is als het Jacoba-prieel en waarvan de overlevering wil, dat hier gravin Jacoba zich met haar gevolg placht te vermeien.
Verlaat men het bosch en volgt men het Bezuidenhout tot aan de brug bij de Prinsessegracht — niet-Hagenaars mogen ons deze noodzakelijke uitweiding vergeven — dan ziet men daar, op de rij van de in uiterst modernen stijl opgetrokken nieuwe Teekenacademie, een R.K. kerkgebouw, waaraan weinig opvallends is, tenzij men het wil beschouwen als overtuigend bewijs, dat het de religieuze bouwkunst in het midden van de vorige eeuw toch waarlijk aan alle goede smaak en aan alle oorspronkelijkheid heeft ontbroken.
Oogenschijnlijk bestaat er nu niet het geringste verband tusschen het Jacobaprieel in het Bosch en deze, aan den H. Antonius en den H. Lodewijk gewijde kerk, in den Haag bekend als de kerk aan den Boschkant.
In werkelijkheid echter vormen boomgroep en kerk een begin en een eindpunt in de tientallen eeuwen lange ontwikkeling van het geestelijk leven van onzen stam.
Allereerst dient dan te worden vastgesteld, dat het zoogenoemde Jacoba-prieel met gravin Jacoba niets heeft uit te staan, zooals in 1892 door Dr. R. Krul is aangetoond[1]).
De naam bewaart de herinnering aan een pastoor Johan Jakobsz uit het midden van de 16e eeuw, kort voordat de Hervorming zich meester maakte van de katholieke kerken en kapellen in en rondom den Haag, wat geschiedde omstreeks 1574, na het opbreken van het beleg van Leiden.
Pastoor Johan Jacobsz nu, was vicaris in de „St. Antonius Capelle in den Haghe", welke reeds anderhalve eeuw daarvoor, in 1437 aan den boschrand was gesticht door „Broeder Willem van Chempy, hermite in 't Bosch." Van deze kapel, die nu geheel verdwenen is, treffen wij nog een afbeelding aan op de kaart van 's-Gravenhage van 1570 in het Gemeentemuseum, in het midden rechts, met het nummer 26 aangeduid.
W. P. van Stockum, die in zijn „'s-Gravenhage in den loop der tijden" de Haagsche kapellen uitvoerig heeft beschreven, vermeldt evenwel in deze omgeving nog een oudere St. Antonius kapel en wel een, die zou hebben gestaan juist op de hoogte van het zoogenaamde Jacobaprieel[2]).
Voor ons zou deze laatste mededeeling veel belangwekkender zijn, dan die betreffende de kapel van Broeder Willem van Chempy, indien tenminste van Stockum het bestaan van deze oudere kapel ook inderdaad zou kunnen bewijzen. Aangaande de plaats beroept hij zich op het costuumboek van den Haag en aangaande den tijd der stichting verwijst hij naar de grafelijkheidsrekeningen van 1394, die vermelden: „Op Heilicks cruisdach inventio in 't hout van „den Haghe, als men aldaer predicte, ghegeven mine „Heer ende Vrouwe van Hollt, mine Heer van Oistervant, „mire vrouwe van Cleve; ende der Vrouwe van Vorne, „die si offerde elx 1 guld."
Hij voegt hier aan toe: „Indien deze prediking niet in de open lucht heeft plaats gehad, dan moet op dien tijd een kapel in den Hout hebben gestaan."
Dit nu vormt natuurlijk geen bewijs voor het bestaan van zulk een oudere kapel, temeer waar het geheel onbegrijpelijk zou zijn waarom dan meergenoemde Broeder Willem van Chempy in 1437 een St. Antonius-kapel zou hebben gesticht, wanneer men in 1394, dus ongeveer veertig jaar voordien, reeds zoo dicht hierbij in de buurt een kapel had aangetroffen, eveneens aan dezen heilige gewijd.
Wij meenen dan ook te kunnen aannemen, dat de prediking, in de grafelijkheidsrekening vermeld, inderdaad in de open lucht heeft plaats gevonden.
Doch nu zal men vragen, wat tot zulk een prediking midden in het bosch de aanleiding is geweest.
Merkwaardig is dan allereerst het jaar, waarin dit alles geschiedde: 1394. In dezen tijd toch werd geheel West-Europa nog geteisterd door de naweeën van de verschrik-

De St. Antoniuskerk aan den Boschkant.

kelijke ziekten, die de kruistochten uit het oosten hierheen hadden gebracht.
Als gevolg van de daardoor veroorzaakte ellende en verschrikkingen maakte de wanhoop zich van de volkeren meester, wat in latijnsche landen aanleiding gaf tot, zij het nog uiterst zwakke, sociale bewegingen. Onder de vrije Germaansche stammen — zoo ook in het graafschap Holland — had dit echter ten gevolge, dat velen 't vertrouwen in de christelijke kerk verloren en, veelal heimelijk, weer terugkeerden tot de overlevering der voorvaderen. Echter beteekende dit geen terugval tot het oud-germaansche geloof, dat al grootendeels verloren was, doch veeleer een herleven van uiterlijke vormen, verband houdende met den oud-germaanschen eeredienst. Het christendom was nog betrekkelijk jong in deze streken.
Zooals steeds in haar tweeduizend jarige geschiedenis, verzette de Kerk zich hier niet rechtstreeks tegen en evenals zij reeds vroeger meerdere malen had gedaan, aanvaardde zij veel van dit heidendom, doch gaf er een christelijk karakter aan.
Iets dergelijks zal ook hier zijn geschied. De bewoners van het groote gebied die Haghe[3]) richtten in hun diepe ellende hun schreden weer naar een oude en toen allicht reeds bijna vergeten heilige plaats in het grafelijk Bosch, in 's Graven Houte; de Kerk ging echter met de bevolking mee en kerstende het oude woudheiligdom.
Waarschijnlijk had dit laatste in den voor-christelijken tijd bestaan uit een paar eeuwenoude beuken en eiken, gewijd aan Wodan en gelegen aan een zgn. Looplaats, d.i. een plaats waar zich levend water bevond, terwijl het geheel door dicht bosch — hagen — was omgeven. Dit alles vinden wij nu juist in het Jacoba-prieel terug, ook de bedding van de „levende" waterloop, die echter al sedert eeuwen is verlegd. Bovendien is het opmerkelijk, dat ook in de oudste stukken betreffende dit gebied (1097), steeds sprake is van d i e Haghe, dus met het lidwoord, wat eveneens op dit oude heiligdom zou kunnen wijzen.
Dat deze Wodansboomen nu in het midden of aan het einde der 14e eeuw plotseling weer bedevaartgangers trokken, die bescherming zochten tegen de zwarte dood en dat de Kerk toen dit heiligdom kerstende, vindt een bevestiging in het feit, dat dit heiligdom nadien aan Sint Antonius (de kluizenaar) was gewijd. Want dit was in dien tijd en ook later de heilige, dien men bij uitstek aanriep tegen de verschrikkingen dier oostersche ziekte. Trouwens de derde St. Antonius kapel in den Haag, die v. Stockum noemt — in het geheel beschrijft hij er vier, benevens een St. Antonius-altaar in de Groote of St. Jacobskerk — en die omstreeks 1453 werd gesticht aan de Geest, werd al spoedig nadien vergroot met een „ziekhuus of pesthuus".
De Sint Antonius-vereering „in de open lucht", vermeld in de grafelijkheidsrekening van 1394 en welke wij dus bij afwezigheid in dat jaar van een werkelijke St. Antoniuskapel — die dus eerst in 1437 verrees — wel moeten aannemen, kan verklaard worden uit de wijze, waarop de Kerk zulke oud-germaansche woudheiligdommen placht te kerstenen. Dit geschiedde door tegen of tusschen de heilige boomen een nis met een christelijk heiligenbeeld te plaatsen of zelfs eenvoudig door zulk een beeldje in de takken vast te spijkeren.

Inmiddels zijn in den loop der eeuwen en vooral door en na de Hervorming vele dezer heiligdommen verdwenen of in vergetelheid geraakt.
De kapel van Broeder Willem van Chempy zien wij nog op de kaart van 1570, doch nadien hooren wij er niets meer van; de kapel aan de Geest werd in 1607 met het pesthuis geheel veranderd in een „Dolhuis" of krankzinnigengesticht, de vierde kapel, aan het Westeinde, welke eveneens een inrichting bezat voor „lammen, kreupelen, zeerigen en verminkten" — de „Crepels" genaamd — verdween aan het eind van de 16e eeuw.
Het oer-heiligdom tenslotte — in 't midden van het Haagsche Bosch — waar de oorspronkelijke Wodandienst dus overging in de St. Antonius-vereering, werd in een lateren tijd verklaard als een lustprieel van Holland's romantische vorstin, Jacoba van Beieren.
Doch niettegenstaande dit vele dat verloren ging, is toch

Gedeelte van een oude kaart van den Haag.
Rechts (bij 26) de oude St. Antonius-kapel.

de oude religieuze kern, de eigenlijke vereering, heidensch dan wel christelijk, op dezen gewijden Hollandschen grond in stand gebleven en heeft eindelijk, sedert 1843, in de H. Antoniuskerk aan den Boschkant een blijvend onderkomen gevonden, dat slechts eenige minuten gaans van het Jacoba-prieel af ligt en dat over de Koekamp onmiddellijk uitziet op het oude Bosch.

1) Haagsch Jaarboekje 1892, blz. 18.
2) dl. II, blz. 15.
3) Zie de Wolfsangel — Hooimaand. De dorpen in die Haghe.

Vindt den Wolfsangel!

Hebt U Uw wolfsangel al gevonden?
In het eerste nummer gaven wij onze lezers aan, hoe zij een gratis abonnement op het maandblad „De Wolfsangel" konden krijgen. Zij behoeven daartoe niets anders te doen, dan de afbeelding van een door hen in Nederland gevonden wolfsangel met nauwkeurige opgave van de vindplaats aan de redactie toe te zenden. En dan moet men de eerste zijn, die hem vond!
Reeds ettelijke gratis abonnementen konden wij hiervoor toekennen. Het schijnt wel, dat er in Nederland heel wat wolfsangels te vinden zijn. „Wie zoekt, die vindt", zoo gaat het hier ook en gezien het resultaat, schijnen heel wat lezers aan het zoeken geslagen te zijn.
Verscheidene lezers zonden ons, behalve een door hen gevonden wolfsangel, ook nog andere aardige dingen toe, die zij waren tegengekomen. Wanneer men eenmaal aan het zoeken is, krijgt men meteen oog voor tal van dingen, waar men vroeger gedachteloos langs liep. Een lezer schreef ons, dat hij door het letten op levensboomen al eenige malen bijna zelf met zijn auto tegen een boom had gezeten. Zoo boeiend schijnt het levende verleden van ons volk te zijn!
Als dit nummer verschijnt, zijn de vacanties weer achter den rug. Maar het zoeken naar wolfsangels gaat door.

Afb. 2. Boomgaard bij Utrecht.

LEVEND VERLEDEN

Bij opgravingen op plaatsen, waar eeuwen geleden Germaansche boeren hun hoeven hadden, vindt men vaak stukken door de zon hard gebakken leem, die geen bepaalden vorm hebben, maar indrukken vertoonen, alsof er een stok in de lengte ingedrukt is. Een dergelijk stuk leem ziet men op afb. 1. De indruk is hier duidelijk zichtbaar. Men duidt deze stukken aan als „huttenleem", hetgeen meteen al zegt, wat de beteekenis van deze kluiten gebakken leem is: 't zijn overblijfselen van oude woningen. Reeds uit den zgn. steentijd, den tijd, dat onze voorouders de bewerking van het latere brons nog niet kenden (3500 tot 2000 v. Chr.) zijn resten van nederzettingen bekend. Het huistype, dat wij daarin zien optreden en dat wij heden ten dage nog precies zoo kunnen waarnemen bij onze boerderijen, is het noordsche huis: het lange huis met den ingang aan de korte gevel. Deze huizen hadden, evenals de latere Germaansche huizen uit den bronstijd (± 1800 tot 750 v. Chr.) muren, bestaande uit een vlechtwerk van teenen tusschen palen, dat met leem gepleisterd werd — een soort gewapend beton dus eigenlijk!

Het zgn. huttenleem nu is niets anders dan resten van de huismuren onzer voorouders. Op afbeelding 1 ziet men de indruk van het houten geraamte, waar het leem op heeft gezeten. Dit stuk werd gevonden bij een proefgraving te Lunteren, waar meer sporen van oude bewoning konden worden vastgesteld.

Het is op zichzelf al merkwaardig, dat reeds een 5000 jaar geleden onze voorouders een constructie toepasten, waartoe wij tegenwoordig weer terugkeeren in de meening, dat wij een geheel nieuwe, moderne bouwwijze toepassen. Maar nog merkwaardiger is eigenlijk, dat wij ons verbeelden kunnen, dat deze constructie „modern" zou zijn. Het bewijst wel, hoe slecht wij toch in het algemeen onze oogen gebruiken. Want deze 5000 jaar oude bouwwijze kunnen wij vandaag nog om ons heen zien!

Het spreekt eigenlijk wel van zelf, dat deze bouwwijze niet verloren ging. Zij is eenvoudig, goedkoop en vereischt geen bijzondere vakkennis, die de boer zich niet eigen kan maken. Zij is gemakkelijk te onderhouden bovendien en boeren gebruiken wat de natuur zelf hun oplevert, vooral heeft het voordeel poreus te zijn. Overal waar het materiaal van nature beschikbaar is, zien wij dan ook nu nog de bij den bouw van schuren, wagenhokken e.d. kleinere bouwsels, waar het fraaie uiterlijk er niet zoo op aan komt. Het materiaal bestaat uit buigzaam hout voor het vlechtwerk en leem, die geschikt is om den wand mee dicht te smeren. Beide vindt men vooral langs de grootere en kleinere rivieren.

Zoo vindt men dan ook b.v. in het rivierengebied van Utrecht en Zuid-Holland over het algemeen veel gebruik gemaakt van vrij zwaar vlechtwerk ter afscheiding van boomgaarden enz., wanneer men het vee er uit wil houden. Een voorbeeld van een dergelijke van takken gevlochten afscheiding in een boomgaard ten Westen van Utrecht geeft afb. 2.

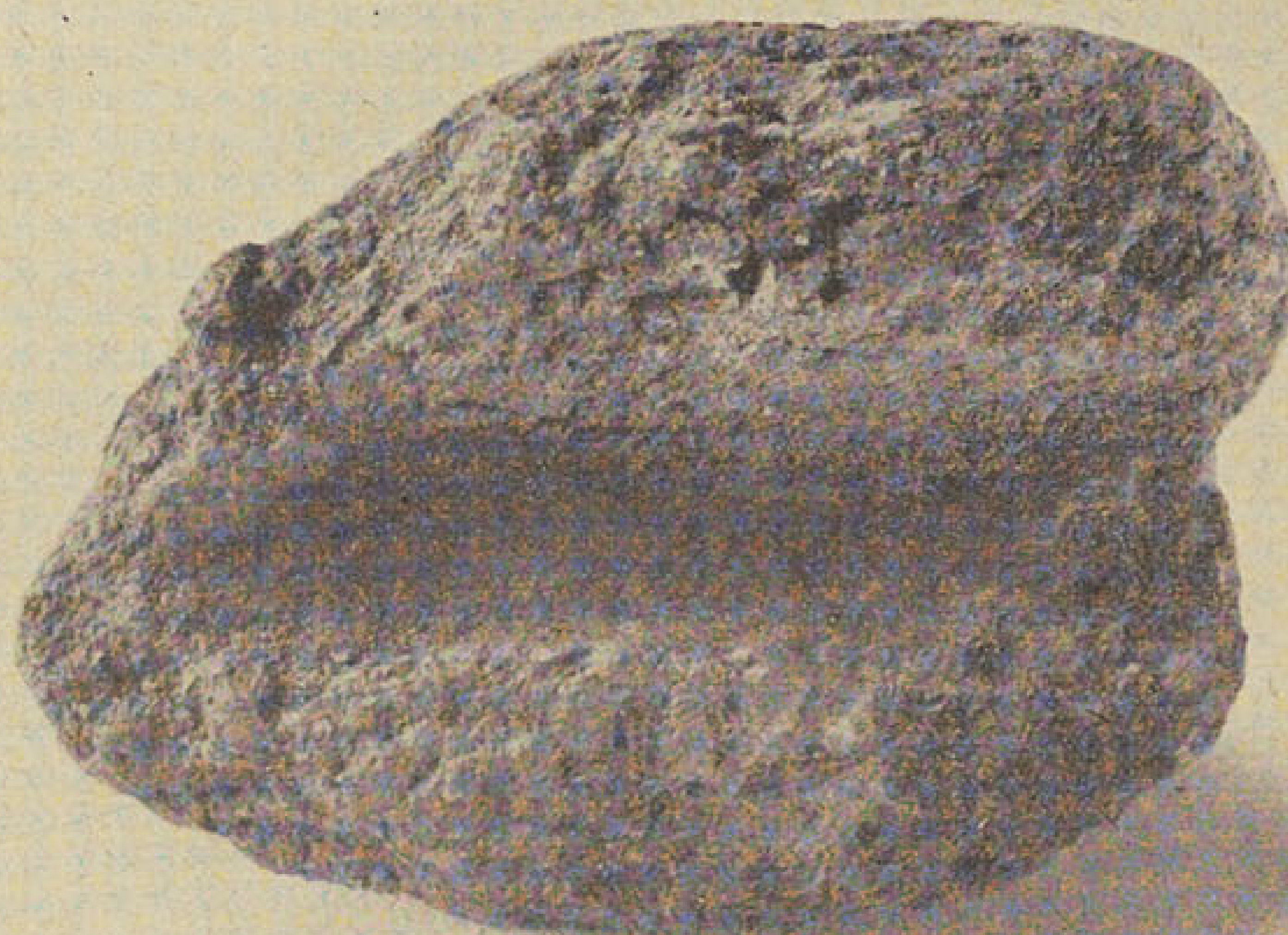
Deze wijze van omheinen is vanouds in Holland heel algemeen.

Wanneer men oude afbeeldingen van den zgn. Hollandschen Tuin ziet, dan vindt men daarop den tuin steeds verzinnebeeld door een ronde omheining van vlechtwerk met een landhek er in. Daarbinnen staat de Hollandsche leeuw, in lateren tijd samen met den Oranjeboom, waarin de wapens der vereenigde gewesten hangen. Men krijgt den indruk, dat een Hollandsche boomgaard het voorbeeld voor deze zinnebeeldige voorstelling is geweest en het is een treffende gedachte, de Hollanders van rond 1500 jaar na Christus hun erf zinnebeeldig op dezelfde wijze te zien omheinen als hun voor-Germaansche voorouders het 3000 jaar vóór Chr. deden!

Zien wij dus, dat nog vandaag onze Utrechtsche en Hollandsche boeren vasthouden aan deze oude wijze van omheining van hun erf, ook de bouwwijze van 3000 jaar v. Chr. kunnen wij nog heden in verschillende provincies aantreffen.

Het Limburgsche dorpshuis te Schin op Geul, dat afb. 3 laat zien, is gedeeltelijk nog op dezelfde overoude wijze gebouwd. Men kan duidelijk zien, dat het voorste stuk, met de gladde regelmatige steenen, nieuw is. Deze mergelsteenen rusten op een fundament van baksteen. Van boven gaat de muur over in baksteen, met houten balken voor het verband (zgn. vakwerk). Het achterste stuk, dat kennelijk ouder is en blijkbaar een bergplaats vormt, heeft

Afb. 1. Een stuk huttenleem, opgegraven bij Lunteren.

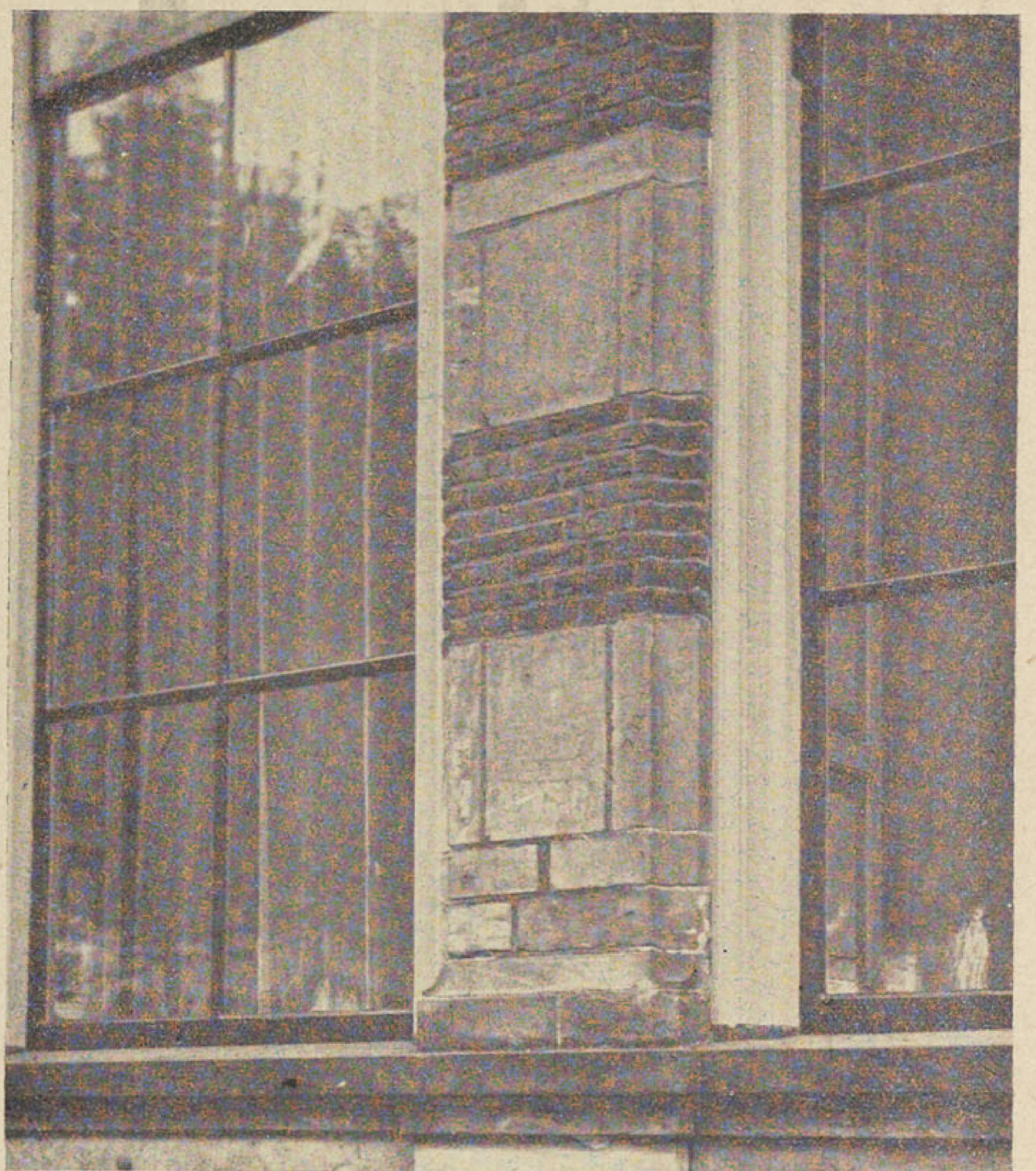
Afb. 3. Een gevlochten wand in Limburg.

een onderbouw van mergelblokken. Daarop rust echter een gevlochten wand, met leem besmeerd en in vakwerk opgetrokken. Het leem is al wat afgebrokkeld, zoodat het vlechtwerk bloot komt.
Men lette ook nog op de wijze, waarop het dak op de muur rust. Aan den buitenwand is een houten balk, die rechtopstaat op een horizontale balk. Bovenop dezen verticalen balk en op andere dergelijke rechtopstaande balken in den langen wand ligt weer een horizontale balk en daarop liggen de dakspanten. In den zijmuur ziet men duidelijk, hoe deze rechtopstaande balken met een zekere tusschenruimte in den wand zitten en het dak ondersteunen. Ook dit is een overoude constructie.

Wij gebruikten de woorden „buitenwand" en „wand". Dit woord wand, waarin de stam van het werkwoord „winden" zit, bewaart nog de herinnering aan deze oudste wijze van bouwen met tusschen rechtopstaande staken door gewonden takken, d.i. met vlechtwerk. Zoo zit in een woord, dat wij zonder er bij te denken bezigen, een heel stuk verleden van onzen stam opgesloten. Een verleden, dat over duizenden jaren loopt, maar niet dood is. Het leeft om ons heen en wij kunnen het dagelijks zien. Het is een stuk van ons erfdeel, waar wij trotsch op mogen zijn. Kennen wij dit verleden, dan beseffen wij, ook wanneer wij tegenover een betonnen stadion of een betonnen fabriek van onzen tijd staan, dat de energie en het vernuft, die daarin zijn neergelegd, een erfdeel zijn van ons bloed.

Wolfsangels in Zwolle

Aan de Melkmarkt te Zwolle staat een oud patriciërshuis, waarin tegenwoordig het Geschiedkundig Overijsselsch Museum is gevestigd. Dit huis, in de wandeling het huis Helmich genoemd, naar een der laatste particuliere eigenaars (het was ook eenigen tijd ziekenhuis) is een der oudste van Zwolle. Het wordt reeds in 1572 genoemd, toen de graaf van Megen, de opvolger van Aremberg, er logeerde bij den drost van Coevorden, die het toen bewoonde en er na een korte ongesteldheid overleed. Het bestond toen inmiddels reeds een honderd jaar. Ook na 1572 is de geschiedenis vrij volledig bekend.
De gevel van dit huis is opgetrokken van baksteen met veel natuursteen. In deze stukken natuursteen nu merkte een onzer lezers figuren op, die zijn aandacht trokken. Bij nader toezien bleken er twee verschillende figuren in aangebracht te zijn. Een der figuren (afb. 2) herkende hij, ondanks de kleine versiering, die zij vertoonde door een sierlijk ophaaltje boven en beneden, als een wolfsangel. De andere figuur (afb. 3) is een merk, wellicht dat van den steenhouwer, dat een hagalrune vertoont (zie het art. in Nieuw-Nederland van Augustus l.l.), welke van onderen verlengd is en dwars op het verlengde deel weer eenige lijnen vertoont.
Beide figuren komen telkens paarsgewijze voor tusschen de ramen, zooals afb. 1 laat zien.
De beteekenis van den wolfsangel is zonder meer duidelijk. Het is het bekende heilsteeken, dat wij op allerlei wijzen toegepast vinden. Het andere teeken is moeilijker te verklaren. Een onderdeel noemden wij reeds: de hagalrune, het zonnesymbool. Deze komt men in dergelijke merken herhaaldelijk tegen. Zulk een merk dient om dengene, die het gebruikt, van anderen te onderscheiden en wordt dus aangebracht op dezelfde wijze als een wapen of de later gebruikelijke initialen. Men vindt er bekende zinnebeelden of runen in allerlei samenstellingen in terug. Wij

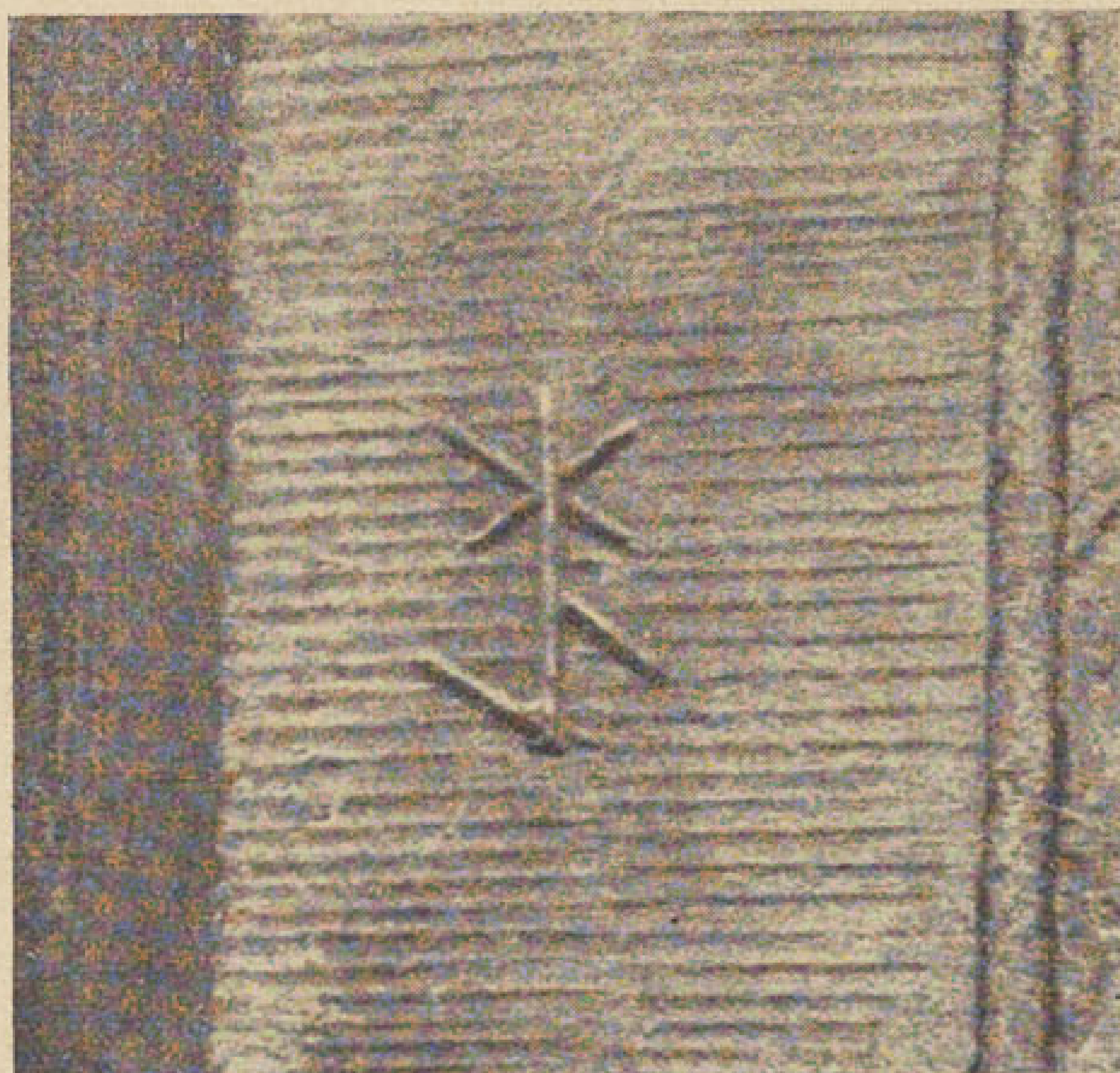

Afb. 1. De natuursteenen banden, waarop de wolfsangels voorkomen.

Afb. 2. Wolfsangel.

weten helaas niet, wiens merk dit is en kunnen er slechts naar gissen. Indien de oude bouwrekeningen van het huis nog zouden bestaan, zou het bv. mogelijk zijn dat de rekening van den steenhouwer voor de geleverde bewerkte natuursteen hetzelfde merk droeg. Het zou ook mogelijk kunnen zijn, dat elders hetzelfde merk werd aangetroffen in een zoodanigen samenhang, dat wij met zekerheid konden zeggen wiens merk dit was. En indien het geluk erg met ons was, zou het kunnen zijn, dat wij ook de merken van familieleden van den eigenaar van dit merk vonden, waardoor het mogelijk was na te gaan, of deze merken gemeenschappelijke trekken vertoonden.

Afb. 3. Merk.

Nu wij dit alles niet weten moeten wij tevreden zijn met op te merken, hoeveel waarde voor onze voorouders de wolfsangel als zinnebeeld had, dat zij hem zoo vaak aanbrachten. En wellicht dat een der lezers van De Wolfsangel door deze vondst wordt opgewekt, om eens wat nader studie te maken van die oude merken, die men op zooveel grafsteenen nog kan vinden, en eens na te gaan, of hij punten van overeenstemming en verschil kan ontdekken bij de merken van leden van één familie.

HET RIETEN DAK

„De Noordelijke volken bedekken hun huizen met riet en zulke huizen houden het generaties lang uit."
Zoo schreef de Romeinsche schrijver Plinius een tweeduizend jaar geleden. Hoewel het dakriet sinds lang niet meer het eenige dekmiddel voor onze daken is, speelt het nog altijd een groote rol. Men behoeft maar even buiten de stad te komen om rieten daken in overvloed te zien. In den landhuisbouw is het bepaald weer mode, omdat het rieten dak zoo goed in de omgeving past. Pannen daken — om van golfijzer maar niet te spreken — missen het warme, beschuttende van het rieten dak, dat als een dikke vacht over het huis hangt. Wanneer het nieuw is, ligt er een lichte glans over; oude daken, verweerd en met mos begroeid, vertoonen tallooze kleurschakeeringen, die het huis doen opgaan in de omgeving en het landschap.
Wat Plinius voor eeuwen opmerkte, geldt in groote mate ook nu nog. Het leert ons opnieuw, hoe een volk door de eeuwen heen zichzelf gelijk blijft tot in uiterlijke gebruiken en vormen.